

המסד לאמנה החברתית החדשה

(תנובה למאמריהם של הרב שלמה אבינר - 'צהרי ז' - ושל הרב שלמה רוזנפלד - 'צהרי ח')

על דבריו החשובים של מורנו הרב שלמה אבינר שליט"א, אדון משלוש נקודות מבט: ההלכתית, הציבורית, ולבסוף - האישית.

א. נקודת המבט ההלכתית

הרב אבינר מסתמך בדבריו בעיקר על דבריו של בעל העקידה (בראשית, שער כ). בעל העקידה אסר שם על מנהיגי הקהילות להחזיק זונות פנויות שטבלו לנידתן כדי להציל על ידן את הרווקים המופקדים באיסורי אשת איש ונכריה. בעל העקידה מדגיש שם את חומרתו של איסור - אפילו קל יחסית - הנעשה בהיתר בית דין. בהקדמתי לאמנה כתבתי פרק על דבריו אלו של בעל העקידה ועל מידת שייכותם לענייננו. במהדורה החדשה הרחבתי על כך, והוספתי עוד תשובות בפוסקים הדנות על דבריו אלו של בעל העקידה. אציין כאן בקצרה שתי נקודות:

א. רבים מבין הפוסקים שהביאו את דבריו של בעל העקידה, גם מבין אלו שהרב אבינר הפנה אליהם בדבריו, פסקו במקרים שהובאו לפנייהם לקולא, והתירו איסורים קלים יחסית 'ברשות בית דין' כדי להציל את הקהל או יחידים ממנו מאיסורים חמורים יותר. כך למשל, התשובה שהביא הרב אבינר משו"ת 'משיב דבר' (ח"ב סי' מג)¹ מסיקה - למרות דבריו של בעל העקידה - שיש להקל ולהתיר לאישה המוכנה לטבול ביום השמיני בלבד,

1. התשובה היא של הרב משה טאראשטשאנסקי, ונשלחה לחוות דעתו של מחבר שו"ת 'משיב דבר' - הנצי"ב. הנצי"ב עצמו (בתשובה מד) חולק על מסקנת הרב, אך מטעם צדדי שאינו קשור לדבריו של בעל העקידה.

ולא בלילה במוצאי השביעי, לעשות זאת 'ברשות בית דין', מחשש שללא היתר זה לא תטבול כלל. גם הרב מרדכי ראללער (מחבר שו"ת באר חיים מרדכי) שהביא הרב אבינר במאמרו - יש שהוא מחמיר על פי דבריו של בעל העקידה, ויש שהוא נוטה להקל. במקום אחד (ח"א, יו"ד סי' מ) הקל לגייר אישה ש'נישאה' לבעלה בגיורתה, ועתה רוצה להתגייר כדי להיות נשואה לו בהיתר, ואף שלכתחילה אין לגייר אישה מטעם כזה ובמצב כזה, ויש חשש גדול לעשות זאת 'ברשות בית דין'. הרב המחבר התיר זאת, בסופו של דבר, על ידי הדיוטות שאינם יודעים לשם מה היא מתגיירת, ויש חשיבות בדבריו לענייננו בהמשך.

גם דברי המהרש"ם (הגהות לאורחות חיים, סי' תקנ"א ס"ק ל) שהביא הרב אבינר כדוגמה לאיסור על סמך דבריו של בעל העקידה - אינם פשוטים לאיסורא. באותה תשובה שהביא לאסור לפתוח את המקולין בתשעת הימים, התיר המהרש"ם לעשות זאת בצירוף הצורך לפתוח את המקולין לשם אספקת בשר לצבא, וכך לספק בשר כשר גם לעוברי העבירה האוכלים בשר בתשעת הימים מחשש שיפנו לאטלזי שאינו כשר. ובתשובה אחרת (שו"ת מהרש"ם ח"ז סי' קד) הקל בנישואי מעוברת תוך כ"ד חודש מחשש שתצא לזנות ואף תעשה זאת באיסור נידה. הוא הקל בכך (במצאות מוגבלת בלבד, על פי התנאים של המקרה הנתון, ובצירוף סניפים להקל!) למרות שהביא את דברי בעל העקידה על עבירה ברשות בית דין. במקום אחר (ח"ו סי' יב), הקל לעשות את הדבר על ידי הדיוטות ולא על ידי גדולי הדור מחשש לדברי בעל העקידה. הרי לנו שהדברים נבדקו לגופם ולשעתם בשאלת הרווח מול ההפסד.

גם דבריו של הרב אבינר בשם ה'ציץ אליעזר' (ח"א סי' נה), שאסר לתת הכשר למסעדה בה הגישו גלידה חלבית לאחר ארוחה בשרית, צריכים לעני"ד עיון, ולמעשה לא מצאתי שחולק בדין על הרב עובדיה יוסף בשו"ת 'יביע אומרי' (ח"ח יו"ד סי' יב), שהביא הרב בדבריו. שהרי ה'ציץ אליעזר' החמיר שלא לתת הכשר, מכיון שבאותה מסעדה הגישו בשר וחלב קרים **מעורבים**. ודבר זה פשוט הוא מסברה. שהרי אם תכשיר הרבנות מסעדה כזו מחשש שללא ההכשר יאכלו האנישים טריפות - אנא אנחנו באים! לעומת זאת, הגר"ע יוסף לא הקל בהכשר, אלא במסעדה שהגישו בה חלב **אחרי** בשר.

ב. את כל זה לא כתבתי אלא כדי להתייחס לתשובות שהביא הרב אבינר. לגופה של הסוגיה נראה לי, שהאמנה אינה נוגעת כלל בגזירתו של בעל העקידה. בעל העקידה דן בדבריו באפשרות שבית דין עצמו יתיר לעשות דבר איסור, מחשש שאם לא יתיר זאת, יעברו עוברי עבירה על איסור חמור יותר. במקרה דנן, באמנה, מעולם לא עלה על דעת כותביה להתיר בשם התורה וברשות בית דין איסור כלשהו, לא איסור תורה ולא איסור דרבנן ולא מנהג ישראל. אדרבה, האמנה עושה הכול כדי שבית המשפט העליון לא יוכל להתערב בשיקולים של פוסקי הלכה ולא בהגדרת מונחים שיש להם משמעות בהלכה. זה

שהחוק במדינת ישראל יחליט שלא לנקוט סנקציות נגד פותחי בתי מסחר או עסקי בידור בשבת - אינו הנהגה נכונה על פי ההלכה, אך גם קשה לומר שהיא מנוגדת לה. העלאת ארצה בנים לאב יהודי ולאם גויה אינה לגמרי מנוגדת להלכה (ולעניין ההלכה תומכת בהעלאתם. הרחבתי על כך במבוא לפרק על חוק השבות בהוצאה החדשה של האמנה). כך גם לגבי רישום אדם במפורש על פי הצהרתו, כשמובהר שנרשמת הצהרתו בלבד. גם רישום נישואין אזרחיים כנישואין אזרחיים אינו בא חלילה, להתיר לזוג להינשא כך. הוא רק מורה לפקיד משרד הפנים לרשום את מי שעשה כן כנשוי בנישואין אזרחיים עם כל פרטיהם.

אינני בא לומר חלילה, שאין בעיה בהסכמות אלו. אך הבעיות אינן מכוח דבריו של בעל העקידה, ודומני שאינן מכוח שום בעיה הלכתית אחרת.² הבעיה היא ציבורית וקשורה למידת השפעתנו על ההנהגה הרוחנית של האומה ולשאלת חילול השם שבחתימתנו על הסכם מעין זה. ממילא נגזר, שגם בה יש היבט הלכתי. אך ההבדל בין שאלה הלכתית לשאלה ציבורית היא בראש ובראשונה בשיקול הדעת של המחיר שנשלם עבור הצורך להחמיר ולסרב. בשאלה הלכתית מובהקת אין לנו לזוז כמלוא הנימה מן ההלכה הפסוקה. ואילו בשאלה ציבורית, לעומת זאת - שאלת שיקול הדעת והמחיר פתוחות ועומדות. נדמה לי, שלא לחינם יצא הרב אבינר נגד הצעת האמנה מכוחו של בעל העקידה ומכוח תשובות דומות, כגון זו של הראי"ה קוק זצ"ל (מאמרי הראיה עמ' 514-515). שהרי הפוסקים לא התמודדו עם בעיה הדומה לבעייתנו, של יחסנו לחוק החילוני של המדינה היהודית שהאוריינטציה שלה חילונית, ושאינו לנו בה כוח לכפות את דעתנו על הציבור שאינו מעוניין בשמירת התורה מכוח כפייה זו. הראשון שהתייחס לסוגיה זו בהרחבה היה מוה"ר שי' ישראלי זצ"ל בספרו עמוד הימיני, בעיקר בשאלת הסכמת נציגיה הפוליטיים של הצינונות הדתית לתחבורה ציבורית בשבת בחיפה כדי להשיג את השבתתה בשאר הארץ, ובעקבות תשובתו זו ניסיתי ללכת בניסוח האמנה. ואף שיש לכאורה מקום לחלק בין היתרו של הגר"ש ישראלי להסכם, שהיה בחיפה בלבד, לבין הסכם כללי המהווה לכאורה, השלמה מלכתחילה עם מעשה העבירה, לא נראה לי שזהו שיקול מכריע, ואין בדברי באמנה שום השלמה עם מעשה עבירה כלשהו. מעולם לא באתי לכרות אמנה המתירה את האיסור או מוותרת בו על קוצו של יו"ד, כפי שכתב הרב אבינר. אדרבה, ניסחתי באופן ברור את הצעתי להסתייגות ברורה ופומבית מן העבירות ומעובריהן **כחלק בלתי נפרד מן האמנה**. ספק הוא אפוא, אם היה מקום להשוואת האמנה למעשהו של רבי אמנון ממגנצא, שפלט מפיו ביטוי שהתפרש, כאילו הוא שוקל בדעתו להתנצר, חלילה. ועדיין לפנינו השאלה הציבורית, האם נכון להסכים לאמנה זו.

2. על הבעיות ההלכתיות האפשריות הרחבתי במבואות הנ"ל.

ב. נקודת המבט הציבורית

הרב אבינר שם בפי חסידי הפשרה (בפרק י' מדבריו, ומהקשרם של דברים ייתכן שהכוונה אליו) את טענת בקשת הלגיטימציה מצד הציבור החילוני. כך לא התקשה הרב להפריך את הצורך באמנה. אך טענה זו - מעולם לא דיברתי ולא ציוויתי ולא עלתה על לבי. לא אטריח את הקורא עתה בכל פרטי השיקולים לכתובת המסמך, ועסקתי בהם בהרחבה במבוא לאמנה. אומר בקצרה את השניים העיקריים שבהם.

הפרצות שניבעו בסכר היסטטוס קווי של שנות ראשית המדינה בשל מדיניותו של בית המשפט העליון הן כה רבות, שלא ניתן עוד להתעלם מהן, ולהיצמד לחוק הכתוב, שאין לו היום כל משמעות. חומות שמירת התורה אצל הציבור הדתי והמסורתי עומדות לקרוס לחלוטין, ועמן יחד - צביונה היהודי המינימלי של מדינת ישראל בכלל. בתי מסחר ומפעלי תעשייה נפתחים בשבת כמעט באין מפריע. אפשר לטעון כטענת הרב אבינר, שיש לנו סבלנות, ואין אנו מתייאשים מן הגאולה הבאה קמעה קמעה. אך מהנדס המחשבים שומר המצוות שיפוטר מחברת 'אינטל' הפותחת את מפעליה בשבת, והזבנית בבית המסחר לרהיטים אי שם, שלא תקבל עבודה בשל היותה שומרת מסורת, יתקשו לקבל טענה זו. הם יפוטרו מעבודתם, או מה שיקרה ביותר מקרים - הם יוותרו על השבת כדי שלא לאבד את פרנסתם. כשהרחוב במדינת ישראל יראה בשבת כמו שהוא נראה בחיפה, ולא כפי שנראית בשבת שכונת קריית משה, אנחנו נתקשה להשריש את תודעת השבת בקרב בנינו ובקרב כלל האוכלוסייה היהודית, שאינה גרה בשכונות דתיות סגורות, גם אם נעשה זאת 'קמעה קמעה'. לאחר שבית המשפט העליון (שכולנו רוטנים נגדו, ואיני רואה מי מצליח לעצור אותו) יקבל לחלוטין את הגיורים הרפורמיים כגיורים דתיים לכל דבר, ואת הנישואין שלהם - לא כנישואין אזרחיים, אלא כנישואין דתיים לכל דבר ואת הגיטין שלהם כמתירים אשת איש לעלמא, ולאחר שאנחנו נאלץ חלילה, להתנתק מהם באמצעות ספרי יוחסין שנתחיל לכתוב, ונאבק עם בנינו שיסכימו למגבלות שנטיל עליהם בכך, האומנם נוכל להסתפק בכך שאנחנו הולכים בדרכיו הסבלניות של ריבנו של עולם!!

אתן דוגמה אחת הרוותחת בקרבי בעת כתיבת שורות אלו. לפני קרוב לשנתיים ניסחנו, פרופ' גביזון, שהיא לוחמת לא קטנה על זכויות האישה, ואני, נוסחה, ששנינו יכולנו לחיות עמה בנושא שירות הבנות ביחידות שדה בצה"ל. פרופ' גביזון רצתה את שוויון הבנות, ואילו אני רציתי את הצניעות ומניעת התערובת בין המינים. הצלחתי לשכנע בנוסחה רבים מן הכוחות הליברליים הקובעים את המדיניות, כולל קצינים בכירים בצה"ל. האמנה מתעכבת כרגע (לא רק... אך) בעיקר בשל חוסר הגיבוי שלה מצד העולם התורני. בינתיים, למרות מעמדנו החזק מאד ביחידות השדה בצה"ל הצליחו לשמוט לנו את השטיח מתחת לרגליים, ותלמידינו נמצאים היום בשיעורי ספורט מעורבים עם בנות, יחד עמן בתוך תותח מתנייע צפוף ובאוהל שדה הסמוך לאוהלן בשטח הפתוח בלילה. כל זה קורה למרות

דבריו הנכונים של הרב אבינר על כך ש"בכל משפחה יש דתיים וחילונים והם מתפקדים יחד מתוך אהבה והבנה. במיוחד בצבא, יש דתיים וחילונים המוכנים ליהרג אחד בעבור השני. הלוזה לא ייקרא אהבת חיים!!" כלום עד כדי כך מצוה לצבוע את הכול בוורוד?! חלק מן הצבור החילוני, ובתוכו כל האליטה החילונית המובילה (את החוק, את דעת הקהל ואת שאר הגורמים הקובעים) אינם מוכנים בשום פנים להשלים עם מצב שבו חוקים המונחים על פי התורה וההלכה מגבילים אותם או כופים עליהם, ולו במשהו, אורחות חיים, שאינם פרי רצונם הטוב. הם רואים בכך עקרון המצדיק לדעתם מאבק חריף, ולא רק בקשת נוחות רגעית. החוק המבוסס על היסטטוס קווי, והנתמך בעיקר על ידי המפלגות הדתיות, הוא לצנינים בעיניהם. הם מעריכים, שעיקר כוחן של המפלגות הדתיות בא להן בשל היותן לשון מאזניים בין גוש השמאל לבין גוש הימין. לצורך הגשמת מטרתם מנסים הגורמים הנ"ל לגייס לשון מאזניים חדשה - את המפלגות הערביות ואת מפלגות העולים המייצגות (לא כל מפלגות העולים הן כאלה. כוונתי בעיקר לרומן ברונפמן ודומיו!) בעיקר גויים שעלו ארצה. אלו מסוגלות להכריע את התיקו הישראלי הנצחי גם ללא הדתיים. כבר עשר שנים פועלת הפוליטיקה הישראלית לפי כללים אלו. לא אדון כאן במשמעותה הפוליטית של תופעה זו, אלא רק במשמעותה הרוחנית.

רבים בארץ מאלו שאינם מוכנים לשמור בכפייה את מצוות התורה, גם לא ברשות הרבים או ברישום וכדו', מזהים את שמירת המצוות בכפייה עם עצם היהדות וההזדהות עמה, וכיוון שקצה נפשם במצוות התורה, קצה נפשם בזהות היהודית בכלל. הם מגדירים עצמם כ"ישראלים ולא כ"יהודים", ורואים במדינה תופעה לאומית חדשה של העם הישראלי המתהווה עתה בדורות אלו. אלו חוברים לאלו הנזכרים לעיל, הרוצים להכריע את הוויכוח הפוליטי הניטש היום בסוגיות דת ומדינה ובסוגיה הפוליטית של יחסינו עם ארגוני המחבלים באמצעות הערבים ושאר הנוכרים, ולהצדקת מגמתם מבחינה לאומית ומוסרית הם משתמשים בטיעון 'העם הישראלי הכולל כל ערבי וכל גוי שהוא אזרח מדינת ישראל. המאבקים על שמירת המצוות וצבינה הידתי' (החלקי) של המדינה הם כדלק על מדורת מגמת הישראליות, שאין מסוכנת ממנה. אם מגמה זו תימשך חלילה, אינני יודע מי יזכה לשבת ביתיבת נח' החדשה בעוד כאלף וחמש מאות שנה של סבלנותנו, ההולכים בדרכיו של ריבונו של עולם, שסבלנותו הגיעה מאדם ועד נוח, כדבריו של מורנו הרב אבינר.

היתה לי מגמה מפורשת לוותר עד קצה גבול היכולת בדרישות הידתיים (שכאמור לעיל, הן בלאו הכי חסרות כיסוי במידה רבה) כדי לקבל הסכמה כמה שיותר גדולה על מאבק משותף בנושא הזהות היהודית של כולנו ועל מחויבותנו למדינה יהודית בד בבד עם השוויון האזרחי האישי. בכל החוגים החילוניים בעלי ההשפעה שהייתי בהם במסגרת עבודתי המקדימה על האמנה הצלחנו לבלום במידה רבה את הסחף האדיר שכבר היה בציבור לכיוון היותנו "מדינת כל אזרחיה" ולא מדינת הלאום היהודי. הפעולות המרובות

והמתקדמות שכבר נעשו בעת שאנחנו נרדמנו בשמירה בתחום ההכנה לחיבור חוקה לישראל מכוח חוקי היסוד, הגוברים כבר עתה על חוקי הכנסת ומפורשים על ידי בית המשפט העליון, התוכנית החינוכית 'להיות אזרחים', שכבר יצאה לדרך, הקוד הצבאי האתי המשווין למפקדי צה"ל, שכולם שידרו, שאנו "מדינת כל אזרחיה", והמסגרת היחידה המשותפת לכולנו והמחייבת את כולנו היא היותנו אזרחים במדינת ישראל - כל זה נבלם במידה ניכרת בשל התנופה שצברה האמנה, לטובת זהות יהודית משותפת של מדינת הלאום. בלמנו, אך אנו רחוקים מניצחון בסוגיה זו, ועדיין רבה המלאכה לפני כולנו בכך. בתהליך הדפנסיבה שבו נמצא הצבור שלנו כבר שנים רבות בכל הנוגע לזיקתה של המדינה אל יהדותה ואל התורה, כשההישגים הדתיים העיקריים הם דלים, ועוסקים רבות בהטבות על רקע אישי וכדומה, גם בלימה, ואפילו היא חלקית (ולעניות דעתי היא היתה משמעותית במידה לא קטנה) היא הישג מעורר תקווה, שיש להתברך בו.

יש באמנה גם הישגים בעלי משמעות בתחום דמותה היהודית של המדינה ורמת זיקתה לתורה, ויש לי עניין גדול שלא לפרט אותם כאן בכתב. אנשי מפתח רבים, ששמעו את הרצאותיה של פרופ' גביון ושלי על כך, למדו לכבד את דרישותיי בכך. הם עשו זאת, רק לאחר שלמדו שאני מוכן לכבד אותם לא רק כאנשים, אלא גם כאנשים חילוניים בעלי עקרונות, וזאת, למרות שאני מכריז לפניהם השכם והערב, שאין בי ולו שמץ של לגיטימציה לכפירה ולאפיקורסות. אך יחד עם זאת אני אומר להם שבתרבות החילונית יש ויש דברים שניתן לכבד. פירוק חומות השנאה והחשד חשוב לכולנו כאוויר לנשימה. נזקי השנאה והחשד ההדדיים המאיימים עתה על ראיית החרדים כחלק מן האומה, על הכבוד לריבוי הטבעי, על ברית המילה ועל התריסים האחרונים בפני ההתבוללות והקמת המשפחה - הם עצומים, ואוי לנו אם בשם האופטימיות, שמחשבת היהדות בכלל, ומחשבת הראייה ותלמידיו בפרט, מלאות בהן, נעצום את העיניים ונתעלם מהן. האשמה למה שמתרחש עתה ולמה שעלול להתרחש בתוך זמן קצר תוטל עלינו, ובצדק. השפעת השנאה והניכור על חינוך בנינו ותלמידיו - אף היא בעלת משמעות שיש לדון בה, ולא נימלט אף מכך.

ג. נקודת המבט האישית

בראשית דבריו (בפרק ב') כתב מורנו הרב אבינר, שאמנה כזאת, לא צעירי הצאן יכולים לערוך אותה, אלא רק גדולי עולם. וכן כתב בהמשך, שלא כל בר בי רב יכול להחליט על כך. אתייחס לדבריו אלו בשלוש נקודות:

אני סבור, שדבריו אלו של הרב אבינר הם חשובים ביותר, ולמרות פשטותם, טוב עשה הרב שהדגישם בדבריו. לי עצמי פשוט הדבר כביעתא בכותחא, שלא קיבלתי מנדט מן הציבור, ואיני יכול להסכים בשמו לשום דבר. לא ערכתי את ההצעה אלא כדי להביאה לפני רבנן ותלמידיהון, ואין תפקידי אלא כשמש בית הדין המסדר את החומר לפני הדיינים,

על מנת שיחליטו הם. הבהרתי זאת לשולחיי, ועל דעת כן עמלתי עמם על התוצאה המתגבשת בימים אלו. אין לי עניין לדחוף את הדברים בלא גיבוי תורני רחב. ואם ישאל השואל: אם כך, מדוע בכלל יתחיל בר בי רב לעסוק בכגון אלו ולא ישאיר זאת לרועי הדור? תשובתי היא, שנראה לי, שאין שעתם של גדולי הדור פנויה כדי לעסוק בניסוח של כל פרט בהסכם אפשרי. שהרי מדובר בעמל רב ומתיש של חודשים רבים ובפגישות ומשא ומתן גם עם גורמים במסגרת קבוצות הדיון, שלא הורגלו לכבד גדולי תורה. לכן סברתי, שמן הנכון הוא להניח הסכם לפני סיומו לחוות דעתם לאחר שפרטיו נתגבשו. כללי הסכם כזה ידועים פחות או יותר מראש, ולגבי הפרטים - ייתכן שאחר היה מוציא דברים טובים משהוצאתי אני, אך אינני מאמין שההבדל היה גדול, משום שמרחב התמרון הוא די צר. לעצם הניסיון ללכת להסכם מעין זה קיבלתי ברכתם של גדולים בתורה, אך חשבתי שאף לכך אין להטריח את ראשי עולם התורה בכך קודם שהיה משהו מגובש כדי לדון עליו.

בדיעבד, אני סבור, שיש יתרון גם מבחינת ההלכה לכך שהסכם מעין זה יגובש דווקא על ידי הדיוטות מעולם ההלכה, ולא על ידי גדולי עולם, וכפי שמציע הרב אבינר. לעיל הבאנו בדיוננו על בעל העקדה האוסר להתיר דברים ברשות בית דין את דבריו של מחבר שו"ת באר חיים מרדכי (ח"א, יו"ד סי' מ), שהעדיף לגייר גויה החיה עם יהודי על ידי הדיוטות שאינם יודעים לשם מה נתגיירה, מאשר על ידי בית דין, שאם יגיירה, יתפרש הדבר כפריצת גדר האיסור שלא לגייר אישה לשם נישואין. הבאנו גם את המהרש"ם (ח"ו סי' יב), שהקל לכתוב שטר שותפות עם גוי על ידי מי שאינו מגדולי הדור כדי שלא יהיה הדבר כפריצת גדר. ואף שיש לחלק בין אלו למקרה דנן, נראה לי, שגם באמנה, אם תיחתם על ידי בר בי רב ולא על ידי גדולי הדור, והם רק יסכימו בשתיקה לכך, יש לכך יתרונות דווקא מבחינת הדברים שהרב אבינר חשש להם. אמנם ודאי הוא, שאם כל עולם התורה יתנכר לאמנה ויותר אותה ביד בר בי רב אחד, מיד תאבד זו את ערכה, ולא רק את חסרונותיה, כי אם גם את מעלותיה.

לדאבוני, אני מודע היטב למיעוט ידיעותיי בתורה ובהלכה. למרות זאת בוכה נפשי במר ליבה על הזיקה בין עם ישראל היום לבין התורה והיהדות, זיקה המתפוררת והולכת, ואנו נוטים להפטיר כדאשתקד במישור הציבורי כאילו הדברים עומדים על תלם. בכי זה ודאגה זו, ורק הם - הם הדוחפים אותי להציג את הבעיה בשלמותה לפני אנשי התורה שבדור, ולתבוע מהם פיתרון. כאמור לעיל, אני משוכנע, שגם אם ניתן היה להשיג הסכם טוב מעט, הוא לא היה שונה בהרבה מהסכם אחר שהיה מושג. ודאי לי, שלא כל החכמה אצלי, ובמשך עבודתי קיבלתי הערות נכונות, ואף תיקנתי לפיהם. ודאי לי, שגם עתה ישנן מן הסתם טעויות בהסכם ושניתן לשפרו. אך מעבר לפרט זה או אחר - נוצרה הזדמנות, שעלולה לדעתי ולצערי להיות בלתי חוזרת, להסכם לאומי שיהיה מקובל על רוב חלקי

הציבור, הסכם שייתן לאנשים תקוה, שלא לנצח תאכל חרב. ייתכן שלא צדקתי, ושעל עולם התורה לדחות את ההזדמנות ואת ההסכם כיוון ש"אי אפשר לוותר על קוצו של יוד" כלשון הרב אבינר. אך יהיה צורך להכריע בכך, ולא להסתתר אחרי הטענה שהחילונים אשמים ושכוונתם רק להרוס. הסחורה מונחת על שולחנו, וכריעו אנשי התורה אם ליטלה או להשליכה. השאלה מי הניח את הסחורה על השולחן היא משנית בלבד.

ד. למאמרו של הרב שלמה רוזנפלד

דבריו החשובים של הרב שלמה רוזנפלד ראויים לתגובה ארוכה ומעמיקה, אלא שחובת הקיצור מאלצת להגיב עליהם בקצרה וברמזים, והבוחר יבחר. בפתיחת מאמרו טען הרב רוזנפלד, שבאמנה שהצענו יש משום ויתור על ייעודה של המדינה כמדינה יהודית. אני סבור שההפך הוא הנכון. האמנה באה בעיקר לחזק ולחשק את היותה מדינה יהודית, למרות שרבים מחוקיה אינם באים לחזק את צווי ההלכה. עיקר חרדתי כשהלכתי למפעל זה היה החשש מהפיכתה למדינה 'ישראלית' ולא 'יהודית'; סכנה העומדת לפתחנו.

1. לפרק א'

אין לי כל כוונה להציג את היהדות ברמה נמוכה, אלא רק את מידת כניסתה לחוק הכופה נורמות על אדם בניגוד לבחירתו. אני מודה שלכוונתי זו ישנם שוליים וזקקים. שקלתי אותם במסגרת האמנה, והבאתי אותם לפני הקורא שישפוט.

2. לפרק ב'

אינני נותן לגיטימציה לתרבות המנוגדת לתורה. אני מוכן לכבד את היסודות ההגונים שבתרבות החילונית, גם אם אין לי חלק בה, וישנם יסודות כאלו. בחוק הישראלי הקיים היום ישנם יסודות חילוניים לאין ספור, וגם בחוקים שהמפלגות הדתיות חתמו עליהם. הזיהוי הגמור בין מגמת התורה לבין מדינת ישראל כפי שקמה, והשאיפה לאחד ביניהן מבחינה פורמלית - אינה פשוטה בעיניי. יש לי בסיס רוחני משותף עם החילונים החפצים במדינה יהודית והמקבלים חלק מעקרונות התורה (אי התבוללות, ברית מילה, זהות יהודית בפרהסייה הציבורית, בחינוך וכדו', ארץ ישראל, אחווה יהודית ועוד). הבסיס הרוחני המשותף שלי עמם הוא חלקי, אך קיים.

3. לפרק ג'

אילו היה בסיס **סניר** לפשרה עם השמאל היהודי (לא עם הערבים!) על ארץ ישראל, הייתי שוקל אותו מחשש להפסד הכול. משנתי בעניין זה ארוכה מארץ מידה, והגיליון קצר.

לעניות דעתי אין בסיס סביר לפשרה עם השמאל בנושא ארץ ישראל מעבר למה שכבר ניתן בעבר. לעומת זאת, האמנה, בנסיבות הקיימות, היא בסיס סביר להסכם. יש באמנה דברים רבים מאוד ששמירת התורה דווקא מתחזקת בהם, ולדעתי דווקא הם המכריעים.

4. לפרק ד'

הדברים חשובים, ואני מסכים עמם. אך לא ביססתי את האמנה על פשרתו של אהרון במעשה העגל.

5. לפרק ה'1/

עיינתי בסוגיית "לפני עיוור" ו"מסייע ידי עוברי עבירה" ולא מצאתי דבר הדומה להסרת שוט החוק, שייחשב כעבירת מכשיל או מסייע. אמירת 'איישרי' או 'שלום', בנסיבות המתוארות בסוגיה (בירושלמי שביעית סוף פרק ה), היא חיזוק חיובי לעובר העבירה. חוק השבת המוצע על ידינו אינו מכוון לעודד אנשים בחיזוקים חיוביים לפתוח בתו בילוי וכדו' בשבת. כוונתו לומר, שחוק המדינה לא יאסור זאת על מי שרוצה לחלל שבת. ייתכן שנוכל לתקן את הנוסח במקום "מסעדות ובתי בילוי יורשו לפעול בשבת" לנוסח מתאים יותר (אם יציע לי מישהו נוסח כזה). אולם כשלעצמי, אני רואה הכרח לכך, שהרי מן ההקשר ומן המבואות ברור כדבר הלמד מעניינו, שחוק המדינה לא יאסור שאת ולא יעניש על כך. זוהי גם תשובתי לטענתו של הרב על דברי לגבי דבריו של בעל העקידה. הסעיף הנזכר לעיל ודומיו אינם "אמירה מפורשת של הציבור הדתי שאפשר לפתוח את מקומות הבידור על כל חילולי השבת הכרוכים בהם!", כדבריו של הרב רוזנפלד, אלא אמירה מפורשת, שאנחנו מוותרים על התערבות החוק במעשיהם של פותחי המסעדות ודומיהם, עוברי העבירה.

6. לפרק ה'2/

טענתו של הרב רוזנפלד על כך שהאמנה תאפשר להגדיל את הפרצות הקיימות, ואף תתן גושפנקה חוקית למה שכבר נפרץ, היא טענה צודקת ונכונה. כאן אנו צריכים לשקול בפלס מדויק את ההפסד מול הרווח. להלן אבאר בקצרה מדוע לעניות דעתי מביאה אותנו שקילה זו להסכים לעקרונות האמנה.

7. לפרק ה'4/

חילוקו של הרב רוזנפלד נכון מהנחה שהאמנה מתירה או מאפשרת לחלל שבת או להינשא בנישואין אזרחיים, ממש כשם שהגר"מ פיינשטיין התיר לאשה הנ"ל להינשא לבועלה בהיותה אשת איש. לעיל טרחתי לבאר מדוע אני חולק על הנחתו זו. הבאתי ראיה מדבריו

של הגר"מ פיינשטיין, משום שראיתי בדבריו חידוש גדול שבעתיים מן הדברים שכתבתי אני. הגר"מ פיינשטיין, בתשובתו זו ובתשובות אחרות, וכן פוסקים אחרים, כבעל 'שרידי אש' (ח"א סי' ע"ז) בשאלת תנועת נוער מעורבת, והגר"ע יוסף, בשאלת מכנסיים לבנות (שו"ת יביע אומר ח"ו יו"ד סי' י"ד, כשהאלטרנטיבה היא חצאיות 'מיני') חתכו באזמלם החד בבשרה החי של ההלכה בבואם להתיר בדיעבד דברים משום צורכי הדור ומחשש להידרדרות חמורה יותר. הגר"מ פיינשטיין התיר לרב לסדר קידושין לאישה לבועלה נגד איסור גמור. על פי הבנתי, אני לא נגעתי בקצה שערה של ההלכה, ולא הבאתי את דבריו, אלא כדי להראות עד כמה חשו גדולי ישראל לקלקול הרבים. הרב רוזנפלד טוען, שאדרבה, האמנה עצמה היא קלקול הרבים. על כך נטוש הויכוח בינינו במציאות, אך לא בהלכה.

8. לפרק ה/5

הרב רוזנפלד מעלה בשמי את השאלה 'כיצד יכולים מאמיני תורת משה לחתום על מסמך הנוגד את תורת משה'. אני מסתייג מנוסח זה. איני סבור שהמסמך נוגד את תורת משה. בהמשך דבריו מוצא הרב רוזנפלד חילוקים בין דבריו של הגר"ש ישראלי בספרו עמוד הימיני לבין דבריו, שהסתמכו על דבריו. מחילוקיו של הרב רוזנפלד בסעיף זה עולה, שעיקר טענתו נגדי היא החשש, שמן האמנה ייצא בסופו של דבר יותר קלקול מאשר תיקון, וניתוק השבת וחיי האישות מן ההלכה יגבר חלילה ולא ייבלם. אני שותף מלא לחששותיו אלו של הרב, אך אינני מקבל את המסקנה העולה מהם, כפי שאבאר בהמשך.

9. לפרק ו'

עדיין אני סבור, שהסיכוי שהאמנה תתקן גדול מן הסיכוי שתקלקל, ואסור לנו בשום אופן להתעלם מכך בשם ה"שב ואל תעשה עדיף", שכן הקלקול הולך וגדל לעינינו, ובמידה מדאיגה. אנמק את דבריי כאן בקצרה בענייני האישות והשבת, שאליהן התייחס הרב רוזנפלד בדבריו³.

בעניין האישות:

א. אני חרד מאוד מן המצב שבו בית המשפט החל להתערב בחוקיות פסקיו של בית הדין הרבני. דבר זה החל ביהלכת בבלי, ועלול להגיע מחר לשאלות של גיטין בכפייה וכדו'.
 ב. אני חושש שקרב היום שבו יכיר בית המשפט ביגיטיהס' של רבנים רפורמים, וכן בכך שאלו שנישאו בנישואין אזרחיים במקומות שונים יוכלו להיפרד בלא גט, או לפחות,

3. התייחסתי לכך בהרחבה במבואות לפרקים אלו, שהאחד מהם ראה אור זה עתה, והשני יראה אור בע"ה במהדורה הבאה של הצעת האמנה.

אישור לפירודם מסמכות הלכתית.
 ג. ההכרה בירבנים' הרפורמיים צוברת תאוצה, ו'נישואיהם' עלולים להיות מוכרים כנישואין לכל דבר, ולא רק כנישואין אזרחיים.
 ד. המצב כיום מבחינת דיני 'ידועים בציבור' ונישואין מחוץ לגבולות המדינה מאפשר לכל מי שרוצה נישואין בכל סוג שהוא רוצה. כבר עשרות שנים אין עלייה במספר הנישאים ברבנות.
 ה. הכרת בית המשפט ב'נישואין' חד-מיניים ר"ל, ועוד. כל אלו נבלמים במסגרת האמנה. אמת היא, שיוכרו נישואין אזרחיים, ואלו יוגדרו בהתאם בהגדרה שונה. על משקל האיסור בכך עמדתי בהרחבה במבוא להצעה בנושא הנישואין שיצא במהדורה החדשה של האמנה.
 ו. בעניין השבת, הרב רוזנפלד הראה את פגמיו של ההסכם ולא דיבר על מעלותיו. אך ההסכם בא לבלום את תרבות הקניות בשבת ולא להאיץ אותה. הוא בא לסגור את בתי המסחר ולא לפתוח אותם. כך גם לגבי מפעלי התעשייה ושאר עסקי הכסף.
 כמו הרב רוזנפלד, גם אני חושש שבית המשפט יהרוס הכול. עשינו באמנה כל דבר כדי לא לאפשר לבית המשפט להתערב בכל דבר. ברור הוא שהכל בא כמקשה אחת ולא נסכים ל'אמנה לחצאין'. אם תהרוס התרבות החילונית המתירנית את האמנה, לא ייוותר דבר גם ממה שוויתרנו אנו. ודאי קיים חשד וחשש (אצל שני הצדדים), שהצד השני מנסה רק להרוויח את חלקו ולהותיר את שותפו עירום ועריה. אך האם בטוחים אנו שנכון להכתיב את צעדינו על פי חששות אלו ורק על פיהם? האם בטוחים אנו כי המחיר לא יהיה גבוה יותר?

10. לפרק ז

אינני בטוח שמעדתי בראיית היהדות המסורתית הנשקפת אלינו דרך סקר מכון גוטמן והיהדות הספרדית. הדאגה ליהדות זו הכתיבה את צעדיי יותר מכל דאגה אחרת. בתי מסחר, ולאחרונה גם מפעלי תעשייה, נפתחים באין מפריע לאחר שבית המשפט התיר זאת בקיבוצים, ועקרון השוויון מחייב שלא יהיה זה אלא הצעד הראשון. לאחר מה שקרה ב'אינטלי בקריית גת, אני דואג דווקא ליהודים החפצים לשמור שבת, אך דאגתם לפרנסתם גדולה יותר מחפצם זה. אני טוען שאסור לנו להעלים עיניים מהם, ולעשות הכל כדי לבלום את התפשטות המסחר, התעשייה ושאר עסקי הרווח בשבת, גם על חשבון הכרה בדיעבד בפתיחת מסעדות ועסקי בידור, ואף תחבורה ציבורית מוגבלת במכוניות טרנזיט וכדו'. דווקא יהדות זו, שעליה מדבר הרב רוזנפלד, נרתעת מכל מי שיאשים אותה כלוחמנית וכבאה בכפייה, והם יעדיפו להתנתק מן התורה ומן המצוות אם יזהו אותן עם לוחמנות וכפייה.

11. לפרק ח'

אני שותף מלא לחששותיו של הרב רוזנפלד. אלא שלדעתי, הישב ואל תעשה' שלנו מול המציאות הדוהרת הוא דרך וודאית יותר למימוש של חששות אלו. צר לי על כך, שאין בידי להבטיח שחששות אלו לא יתממשו בכל דרך שהיא. אין אלא לקוות ולהתפלל, שנצליח לבלום את ההתפוררות, ולשם כך ניגשתי למפעל זה.

הצלחת הרפורמים והקונסרבטיבים נובעת במידה רבה מיכולתם לשוות לעצמם את הדימוי של הנרדפים, שבית המשפט רואה לעצמו משימה של מלחמת קודש להגן עליהם. כך הם עולים לסדר היום הציבורי מעל ומעבר לגודלם האמיתי. האמנה מכירה בינישואיהם' כנישואין אזרחיים, המוגדרים כהסכם הדדי לחיים משותפים, ולא כנישואין דתיים. היא אינה מכירה ביכולתו של אדם להינשא בלא הכרה של ההלכה בכך. יש לי ניסיון לא קטן של עבודה עם קבוצות אלו בעניין הגיור, ואנו מצליחים לבלום כבר שנתיים את הכרת בית המשפט בגיוריהם.

12. לפרק ט'

דבריו של הרב רוזנפלד בעניין החיים המשותפים בצבא הם שטר, אשר שוברו בצדו בשאלת שירות השדה המעורב בין בני לבנות. כאן הדוגמה המראה עד כמה אנחנו משלים את עצמנו ביכולתנו לבלום תופעות שהן בלתי אפשריות מבחינתנו, ועד כמה אין לנו שליטה על ההתפוררות שסביבנו. באמנה הצעתי לכך פתרונות עוד לפני כשנתיים. עתה ייתכן שקצת מאוחר, אך עדיין ייתכן שניתן להציל.

הדרכים האלטרנטיביות שמציע הרב רוזנפלד הן טובות וראויות. אלא שעד היום ניסינו רק אותן...

ה. עם הפנים לעתיד

למרות כל האמור, אין מקום לפעול מתוך תחושה של מצוקה. יש מקום לאופטימיות ביחסים בין דתיים לחילונים גם בימים שאחרי בג"צ מצפה כרמים, ההחלטה על שילוב בנות ביחידות שדה והתבססותם של הרפורמים במרכז הזירה המשפטית.

בחודשים האחרונים, למרות המצוקה הביטחונית הקשה, ניתן לנשום את שינוי האווירה בארץ ביחסים בין שמאל לימין - שינוי לטובה. יהיו בינינו מי שיאמרו, שרבים בשמאל נוכחו בטעות אוסלו, ועברו חינוך מחדש. ייתכן שעצם המצוקה הביטחונית היא גורם מלכד. אפשר שהיה בכך תפקיד גם להקמת ממשלת האחדות ושיתוף הפעולה הבלתי אפשרי בין אריאל שרון לבין שמעון פרס, עם כל מחיר ה'איפוק הכבד שהיה לאחדות זו עד לאחרונה. נראה לי, שהקמת ממשלה זו תרמה משהו להפחתת הלחץ של אירופה ושל אמריקה עלינו, והם התקשו לנצל את השסע הפנימי לצורכיהם כפי שעשו בימיו של

בנימין נתניהו. אולי היתה בכך תרומה כלשהי לאחוזים הגבוהים יחסית של אנשי המילואים המתגייסים לאחרונה, והמוכנים לשירות הארוך בשטחי יש"ע. אך אנו דנים באווירה הכוללת. הטענות המצדדות בצדקת הפלסטינים הלוחמים על עצמאותם ועל רשעת המתנחלים המפקירים את ילדיהם והמוצצים את דמה של המדינה, טענות שתמול- שלשום היו במרכז הזירה - נדחקו עתה לשוליים, ויוסי שריד נואם אותן בפני ציבור לא גדול מאוד, ציבור שלמעלה מחציו ערבים. לאידך גיסא, טענות תמוהות של הימין הסהרורי הקיצוני, דוגמת הצורך להלחם בראשי הטרור ולחסלם - נכנסות לסדר היום הציבורי דרך הפתח הראשי של הסלון. טענות שנראו לנו מאז ומעולם כה הגיוניות, נעשו עתה מובנות לאנשים רבים. כל זה רק בשל העובדה, שרעיון האחדות הלאומית הסיר לרגע את האיום ההדדי של הימין והשמאל איש על רעהו ואיפשר לאנשים פתיחת צוהר בחומות הפחד והשנאה אל עבר אור השכל הישר המוסתר מאחוריהן. כתבתי כל זאת כמשל לאפשרות של בניית מערכת יחסים חדשה בין שומרי מצוות לחילונים. הטענות של הציבור החילוני כלפינו, ובעיקר של נציגיו במשפט, בתקשורת ובפוליטיקה, נראות לי פחות ופחות הגיוניות. ייתכן שמדובר בשנאה לשמה לכל מה שריח תורה, מצוות ויהדות נודף ממנו. ואני נוטה לחשוב, שאצל כמה מן הקולניים שבין הלוחמים על זכויות החילונים זה אכן כך. אך קיים סיכוי לא מבוטל, שהפחד מביא רבים מהם לשנאה. הם רואים בנו גורם המאיים על חירותם, השולל את הלגיטימיות שלהם כציבור והנמצא עימם בעימות מתמשך ואינסופי. זה מה שמכתיב את צעדיהם במאבקם. במקום שבו שולט הפחד, שולטת השנאה, ובטל כוחם של ההיגיון ושל אהבת הטוב. ראיתי אצל רבים ממנהיגיהם נכונות של אמת לפרק את חומות השנאה ולהגיע להסכם. היו לכך גם פירות מעשיים. ראיתי אצל רבים מהם זיקת אמת ליהדות ולחלקים בתורה על פי הבנתם. אני מאמין שניתן להגיע לאחדות לאומית במרכז ולהותיר חילונים קיצונים בשוליים הבלתי משפיעים; אחדות שתקרב אנשים לרצון למצוא את המשותף האמיתי ואת שורשי האמונה של כולנו. לצורך זה אנו חייבים לדבר עימם בגובה עיניים אמיתי ולא מזויף. הם ייטלו אחריות ליהדותם ולרמתם המוסרית בדרכם שלהם. אך הצורך (הבלתי מוצדק, לדעתי) להגן על עצמם מפני פטרונות שלנו עליהם לא יעביר אותם על דעתם, כפי שקורה לדעתי היום. הם יהיו פתוחים יותר להאזין ולכבד. הרי חייבת להיות סיבה לנכונותם לכבד היום את דת האיסלאם הרצחנית ואת הנצרות הבוגדנית והצבועה יותר מאשר אותנו. אינני מכיר לכך סיבה טובה יותר מאשר תחושתם, שהיהדות מאיימת עליהם באיום קרוב יותר מאימו של האיסלאם לטובחם ללא רחמים בגיהד הקרוב.

אינני בטוח בצדקת טענתי. ישנן סיבות טובות לטעון שהגורמים הדומיננטיים בעם פועלים בשל שנאת יהדות לשמה. אך אני בטוח שחייבים לנסות. אני בטוח שלא ניקה משאלותיהם

של בנינו אם לא ננסה. אני בטוח בכך שעתה ישנה הזדמנות טובה לכך. גם אם יתברר חלילה, שטעינו, ואני מקווה שלא כך יהיה, נבוא נקיים לפני ריבונו של עולם ולפני בנינו, ונאמר להם - ניסינו.

סיכום

אסכם בקצרה ואומר, ששתי שאלות אני מניח על שולחנם של רבנן ותלמידיהון:
א. האם אכן האמנה מנוסחת כמתירה איסורי תורה, וממילא יש בה "לפני עיוור" ו"מסייע"?
האם אכן ההצעות שבאמנה אסורות על פי דברי בעל העקידה או שיש לדבר היתר על פי המקורות שהבאתי בתגובה זו? ואם אכן קיימת בעיה כזו באמנה, האם בעיה זו ניתנת לפיתרון על ידי שימוש בניסוח אחר, או שמא אין לה תקנה?
ב. האם תוצאותיה הצפויות של האמנה, הן חלילה, הרס, או שמא בלימת ההרס, ואולי אף קצה קצהו של בניין חדש?
עלינו לשקול שאלות אלו בזהירות, ומתוך ידיעה שלכל טעות בשיקול הדעת לכאן ולכאן יהיה מחיר כבד מנשוא הרובץ לפתחנו; והרחמן יצילנו משגיאות.

